

Paprasti laiškai: kontekstinio tyrimo metodika

GIEDRĖ ŠMITIENĖ

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas

ANOTACIJA. Šis straipsnis yra kilęs iš poetės Janinos Degutytės epistolinio palikimo tyrimo. Tai laiškai, kuriuos, praėjus ne vieniems darbo metams, žiūrint iš rašymo antropologijos perspektyvos, galima pavadinti *paprastais*. Paprastumas šiuo atveju anaipol nereiškia trūkumo, tik ypatybę. Ypatybę, kuri užduoda šiam tyrimui linkmę, keldama specifines kontekstinio tyrimo metodikos užduotis. Tai metodika, kuri kuriama indukciniu būdu.

Paprasto rašymo ypatybę poetės laiškai įsilieja į platų paprastų žmonių laiškų lauką. Matomi buvusio abipusio susirašinėjimo visumoje. Nors ir *nuskirtinami*, jie nėra sulyginami, nes kaip tik jie – paprasti Degutytės laiškai sudaro galimybę paprastų žmonių laiškams pasirodyti.

RAKTAŽODŽIAI: paprasti laiškai, paprasti žmonės, gyvenamas gyvenimas, kontekstinio tyrimo metodika, kasdienių praktikų tyrimai.

Šis straipsnis turi lyg dvi ištakas. Kaip požeminė upė, būna, išlenda į žemės paviršių, pasirodo, bet vos pradėjusi tekėti vėl dingsta, prasiverždama jau visam laikui kitoje vietoje. Pastanga koceptualizuoti ilgametį poetės Janinos Degutytės laiškų tyrimą¹, sudarantį straipsnio pagrindą, netikėtai susisiekė su kur kas anksčiau už poetės laiškų pažinimą patirta paprasto atsitiktinai išlikusio laiško verte, jusliškai suvoktu jo *neišraiškiu išraiškumu*. Abi ištakos šiame tyrime teikia viena kitai metodologines atramas ir, sakyčiau, kiekviena jų sudaro palankias sąlygas kitos suvokimui. Apie visa tai iš eilės.

.....

1 Poetės laiškų tyrimas pradėtas 2010 m., Aistei Birgerei inicijavus projektą, kuriame, be iniciatorės, dalyvavo Jurgita Žana Raškevičiūtė (vėliau, 2012 m., parengusi disertaciją „Janinos Degutytės pasaulėvaizdis: poezija, laiškai, autobiografiniai tekstai“) ir šio straipsnio autorė. Laiškų tyrimo, tvarkymo darbai, o kartu ir tolesnis jų rinkimas straipsnio autorės sporadiškai tęstas visus šiuos metus, ketinant Degutytės laiškus parengti spaudai.

PAPRASTŲ ŽMONIŲ LAIŠKAI

Tomas Andriukonis, Antanui Baranauskui skirtos disertacijos autorius, yra iškėlęs į viešumą poeto tėvo laišką:

Mylimas Antanai, mano mieliausias sūnau. Siunčiu tau sveikinimą ir esu patenkintas, kad gavau Tavo laišką, jei nebūtų prastas kelias, tai Jonas su noru nuvažiuotų pas Tamstą. Pranešu tau, sūnau, kad visi esame sveiki, tik arklys vėl susirgo geležuonimis, bet ką daryti, stengiamės, kaip galima, gal jį išgydysim.

Antanas Steikūnas numirė gruodžio 4-tą dieną. Mano marti, o tavo brolienė sirgo daugiau kaip savaitę, o dabar pasveiko. Aš, tavo gimdytojas, esu sveikas, tik nelinksmas. Pasilieku su kasdieniais savo niekingos tarnybos rūpesčiais.

Jonas Baranauskas

1852

Anykščiai gruodžio 26²

Sakinių struktūra, gramatinės klaidos, formuluotės ir braižas, anot T. Andriukonio, rodo, kad rašymas Jonui Baranauskui buvo „įtemptų grumtynių su rašto kalba procesas“ (Andriukonis 2013:94). Dėstomos mintys tikrai išsiskiria trumpumu, savitu statumu ir lyg negrabumu. Žmonių ir gyvulių sveikata, artimojo mirtis ir rašančiojo jausminė būseną laiške tiesmukai susiduria vieni su kitais.

Antanas Baranauskas sueiliuoja šį tėvo laišką, juo pradėdamas savo 1853 metų dienoraštį. T. Andriukonio nuomone, mintis tokiu būdu transformuoti tekstą poetui kilo dėl jo juntamo nepakankamo tėvo raštingumo. Tačiau galima interpretuoti ir kitaip: imamas eiliuoti dėl juntamos laiško vertės, dėl išgyvenamos tėvo rašto traukos, dėl jo *neišraiškaus išraiškumo*. Tokį požiūrį palaikytų ir tai, kad poetas, kaip išsiaiškino T. Andriukonis, tėvo laišką skaitė daugybę kartų (ten pat).

Negrabaus tėvo laiško trauka užfiksuota ir kito poeto – Alfonso Nykos-Niliūno dienoraštyje:

Perkraustydamas senus laiškus, radau pageltusį tėvo atviruką, rašytą iš Nemeikščių į Vilnių. <...> Atskirai nuo viena kitos stovinčios, hebrajų raštą primenančios raidės, nuogi nepratusio formuluoti raštu žodžiai, sunkūs ir gaudūs, panašūs į jo rankas, kurias taip gerai atsimečiau <...>.

1958 rugpjūčio 26 (Nyka-Niliūnas 2002: 323)³

2 Laiškas rašytas lenkų kalba, čia pateikiamas vertimas (Mikšytė 1986: 280–281).

3 Šis atvirlaiškis, bent jau straipsnio rengimo metu, nebuvo pasiekęs Maironio lietuvių literatūros muziejaus, kur sistemingai telkiamas Nykos-Niliūno fondas, jį „išsaugojo“ tik dienoraščio įrašas.

Atskirai stovinčios raidės ir *nuogi* žodžiai, dar neatsiskyrę nuo juos sunkiai išvedžiojusios rankos, žymi tą patį „grumtynių su rašto kalba procesą“. Abu laišškai rašyti tėvo. Juos skaitantiems sūnams – tai pirmas jų išskirtinumas. Tačiau kartu, be abejonės, veikia bendras rašto medialumas, laiško galimybė išlaikyti rašantį asmenį ir jo pasaulį. Vargana, A. Nykos-Niliūno žodžiais, *sunki ir graudi* laiško kalba naudojasi rašto turima galia. Ir paprastas, kaip čia minimi atvejai, ir ištobulintas literatūrinis rašymas, pasak sociolingvisto Michelio Dabène'o, sudaro vieną rašymo kontinuumą (Dabène 1991)⁴.

Šie du beveik šimtmečio skiriami laišakai sužadina specifinį filologinį antropologinį interesą, perkeldami dėmesį nuo pripažintų, kultūrai žinomų asmenų tekstų prie lyg ir atsitiktinai išlikusių paprastų žmonių laiškų. Šie laišškai nurodo lituanistiniuose tyrimuose iš esmės nesantį objektą.

Pastaraisiais dešimtmečiais skirtinguose kontinentuose savaimingai formavosi rašymo antropologijos (Barton, Papen 2010), o kartu ir *paprasto rašymo* (angl. *ordinary writings*, pranc. *écritures ordinaires*) tyrimai (Lyons 2007; Fabre 1993). Rašymo, kuris nepriklauso pripažintiems autoritetams (rašytojams, profesoriams ir pan.). Šiuos tyrimus reikėtų matyti platesniame susidomėjimo paprasta kultūra kontekste. Humanitariniuose moksluose jis akivaizdus nuo 1980-ųjų metų, kai pasirodė įtakingas Michelio de Certeau veikalas *Kasdienio gyvenimo praktikos*, skirtas *paprastiems žmonėms* ir jų *kasdieniams veikimams*. M. de Certeau pakeitė menką, lig tol žmonių daugumai priskirtą statusą, imdamasis aiškinti greitai kintančias ir sunkiai pastebimas jų veikimo taktikas.

Paprastų žmonių laišškai – vienas iš *paprasto rašymo* tyrimo objektų. Pavieniuose darbuose tokiais laiškais susidomėta ne pastaraisiais dešimtmečiais, bet gerokai anksčiau. Minėtinas Williamo Isaaco Thomaso ir Florianio Znaniackio penkiatomis veikalas apie lenkų valstiečius Europoje ir Amerikoje XIX a. pabaigoje–XX a. pradžioje (Thomas, Znaniacki 1958). Laiškais paremti ir olandų istoriko Jacobo Presserio holokausto tyrimai (Presser 1968). Šio autoriaus įteisinta *egodokumento* sąvoka plačiai vartojama humanitarinių ir socialinių mokslų XX a. pabaigoje (Dekker 2002: 7–9). Keno Plummerio knyga *Gyvenimo dokumentai* (1983) svarbi dėl joje formuluojamos visų egodokumentų tyrimo prielaidos – atskiro žmogaus gyvenimo pripažinimo, o kartu ir dėl siekio grąžinti žmogų į socialinius mokslus.

Pastaraisiais dešimtmečiais suintensyvėję paprastų laiškų tyrimai apima skirtingus istorinius laikotarpius, įvairias socialines grupes: XVIII a. pabaigoje Kornvalio darbininkus (Austin 1999), XIX a. Suomijos ar Anglijos vargšus (Kauranen 2007; Fairman 1999) ar XX a. kalinius (Maybin 1999; Wilson 1999). Nemažai studijų yra susijusios su emigracija ir karu, lemiančiais didesnes laiškų santalkas. Pirmojo

4 Tony Fairmanas, tyręs mokykloje nesimokiusių arba beveik nesimokiusių žmonių raštingumą, patvirtina, kad rašto galia veikia ir tada, kai raštingumo įgūdžiai būna riboti (Fairman 1999).

pasaulinio karo italų ir prancūzų kareivių, XIX–XX a. britų, vokiečių, ukrainiečių, taip pat lietuvių emigrantų laišakai yra sulaukę tyrimų (Lyons 2012; Gerber 2006; Helbich, Kamphoefner 2006; Lemiski 2006; Markelis 2006). Minėtini ir kultūros antropologai: Niko Besnieris, aprašęs Polinezijos salų gyventojų bendravimo laiškais ypatybes (Besnier 1995), Laura Maria Ahearn – meilės laiškus Nepalo kaimuose (Ahearn 2001) ir kt.

Lietuvoje paprastų žmonių laiškų tyrimai dar tik randasi. Be sociolingvistinių Aurelijos Tamošiūnaitės (2008, 2013) ir etnografiniais interviu pagrįstais Daivos Markelis darbų (2004, 2006), minėtinas Vitos Ivanauskaitės straipsnis (2007) apie folklore plačiai paplitusį laiško vaizdinį. Sąlygas būsimiems tyrimams žada dvi 2013 metais sukurtos duomenų bazės: viena⁵ telkia įvairaus išsilavinimo, profesijų ir raštingumo autorių lietuviškai rašytus laiškus, antra⁶ registruoja Lietuvos atminties institucijose saugomus egodokumentus.

Daugiadalykiniai užsienio tyrimai rodo, kad paprastų žmonių laišakai savitai atskleidžia istorinius įvykius ir visuomenės formavimosi procesus, parodo neįprastus kalbos vartojimo būdus, leidžia atrasti žmones, apie kuriuos, kaip ilgai teigta, nieko negalima žinoti.

PAPRASTAS KULTŪROS ŽMOGAUS RAŠYMAS

Martynas Lyonsas, siūlydamas *paprasto rašymo* sąvoką, pirmiausia ją siejo su paprastais žmonėmis, būtent jų rašymą jam rūpėjo įvardyti. Remdamasis eilinių kareivių, ekonominių emigrantų ir panašių atskirties ištiktų žmonių laiškais, teigė, kad paprastam rašymui yra būdingas *nepakankamas raštingumas*, užimantis lyg tarpinę padėtį tarp neraštingumo ir raštingumo (Lyons 2007: 29). Lygia greta formavosi kitas požiūris, pagal kurį paprastas rašymas neturėtų būti siejamas vien su neišsilavinusiais ir vargšais. Jo neatitikimą gramatinėms normoms gali lemti komunikacijos pobūdis ir socialinis kontekstas. Prancūzų etnologas ir antropologas Danielis Fabre paprastą rašymą ėmė aiškinti ir kaip kasdienį, rutinišką raštingų žmonių rašymą (Fabre 1997). Pasak jo, paprastam rašymui būdingas glaudus santykis su vieta ir socialine erdve, kurios jį ir sukelia, ir kartu yra jo konstatuojamos. Skiriamos trys pagrindinės tokio rašymo grupės: pirmoji susijusi su namais, antroji – su darbu, trečioji – asmeninė. Pastarajai dažniausiai priklausytų laišakai, dienoraščiai, išrašai.

5 Asmeninės lietuvių rašomosios kalbos duomenų bazė (AKdb): www.musulaiskai.lt.

6 Lietuvos egodokumentinis paveldas (LEGODOK): <http://legodok.lt>.

Minėtinas ir šios duomenų bazės sumanytojo Arvydo Pacevičiaus sudarytas straipsnių rinkinys *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX a.* (2013), kuriame daugiausia dėmesio skiriama teorinėms prieigoms, kitų kraštų patirčiai ir archyvinių Lietuvos egodokumentikos fondų apžvalgai.

Kaip tik taip – *paprastu kasdieniu rašymu* – tiksliausia būtų įvardyti Degutytės laiškus, jų pobūdį. Susidūrusios su nemenku šios raštingos, kalbios, daug skaitančios lituanistės, poetės, vertėjos, kažkiek ir mokytojos susirašinėjimo fondu⁷, kurį laiką neradome adekvataus būdo jį apibrėžti. Viena vertus, tai poetės laišškai, tačiau juose anaip tol nevyrauja tai, ką įprasta vadinti kultūriniu gyvenimu, net ir jo užkulisų beveik nėra. Tai nėra tekstai, kuriuos būtų galima sieti su saviraiška ar savikūra, nėra minčių išvedžiojimai, literatūriniai ar bent pusiau literatūriniai išgyvenimų rašymai. Šių laiškų visumą⁸ galima skirti į kelias grupes:

– santykio laiškus, kurie rašomi ne dėl savo minties išdėstymo, bet dėl įprasto, tiesioginio ryšio su kitu žmogumi palaikymo. Tai laišškai, kurie rašomi, kad pasakytum *labas rytas, atsikėliau, nekaip miegojau*, kad primintum paskambinti;

– reikalų laiškus, kai neturima kito būdo, kaip tik raštu išdėstyti kokį nors kasdienį reikalą: prašymą *nueiti į liftfondą su kvitu šaldytuvui, atsiųsti tuos ar anuos batus, atnešti virtą kiaušinį ar aviečių želė į ligoninę, išmesti išvykstant paliktas šiukšles* ir t. t.;

– pasakojimo laiškus, kurie rašomi atsidūrus kitam nežinomoje vietoje, atvykus su paskyrimu į Tauragę ar į Rašytojų kūrybos namus Jaltoje. Šie laišškai savarankišku išplėtotu pasakojimu, didesne apimtimi, atsiskleidžiančiu gebėjimu pasakoti skiriasi nuo anksčiau minėtų ir tolsta nuo paprasto rašymo, tačiau bendrame masyve sudaro ištis mažą dalį⁹.

Iš atskleisto laiškų pobūdžio aišku, kad tai susirašinėjimas su artimiausiais žmonėmis – tais, su kuriais dalijamasi gyvenimo erdve. Ir tai nėra metafora, jie ištis turi vieni kitų buto raktus, bendradarbiauja daugybėje kasdienių reikalų. Tad šis paprastas Degutytės laiškų rašymas yra vos besiskiriantis nuo reikalų ir daiktų.

Straipsnio pradžioje, kalbant apie *nerašto žmonių* laiškus, minėtas jų rašomų žodžių ir gyvenimo daiktų glaudumas. Nors pats rašymo veiksmas Degutytei buvo lengvas, nekėlė įtampos (išskyrus atvejus, kai rašė sirgdama, – tuomet rašymo įtampa matoma braiže), tačiau laiškų ryšys su gyvenimu, su jo daiktais yra glaudus. Tuo jos kasdienis rašymas panašus į paprastų žmonių laiškus. Veikiausiai čia matome tai, apie ką kalba D. Fabre, teigdamas, kad paprastas rašymas priklauso vietai, yra

7 Kalbama apie kartu su J. Ž. Raškevičiūte ir A. Birgere 2010 m. vykdytą Degutytės laiškų tyrimo projektą.

8 Degutytės laiškų fondą sudaro daugiau kaip 1400 laiškų; pusė jų rašyti poetės, pusė – jos bičiulių. Kiek didesnė laiškų dalis yra Maironio lietuvių literatūros muziejuje (santrumpa – MLLM), kiti, surinkti atliekant šį tyrimą, laikinai saugomi jo vykdytojų.

9 Yra rašyta apie Degutytės laiškuose atsiskleidžiančias skirtingas temas (Raškevičiūtė 2012: 45–63, 133–147; Šmitienė 2017), o šiame straipsnyje keliamas paties rašymo būdo klausimas.

jos iškeliamas. Ir ši savybė yra bendresnė nei rašymo įgūdis, ji susieja skirtingus paprastai rašančiuosius¹⁰.

Paprastumas, kalbant apie Degutytės laiškus, suprantamas ne kaip stokos ženklas, bet kaip esminė būdo ypatybė. Toks požiūris pareikalavo laiko ir net tam tikros fenomenologinės redukcijos. Žiūrėdami į Degutytės laiškus selektyviai, nepaliausime stebėjęsi, kiek daug juose yra to, „kas nesvarbu“: Vos eilutė apie vidinę būseną ir puslapis apie tai, kaip negavo ar gavo paprasčiausių dalykų (varškės, pieno ar šaldytų slyvų), ką gavusi su jais darys, kaip ką pavaldė, išplovė. Tai, kas, įprasta manyti, jau kitą dieną bus užmiršta, kas vadinamam „vidiniam“ gyvenimui tariamai neturi reikšmės, sudaro didžiąją gyvenamo laiko dalį. Tačiau suskliaudę savo išankstines nuostatas (fenomenologinės redukcijos judesys), skirstančias dalykus į svarbius ir nesvarbius, vertingus ir nevertingus, tiesiog susidursime su principiniu *gyvenimo paprastumu*.

Remdamasi bendru epistolinio lietuvių paveldo pažinimu, manyčiau, kad Degutytės atvejis nėra unikalus, kad ne vienai kitai epistolinei kultūros žmonių komunikacijai būdingas antropologų iškeltas rašymo paprastumas¹¹. Be to, kai kurie pastebėjimai leistų teigti, kad atrenkant laiškus kaip tik paprastesni – asmeniškesni, kasdieniškesni, buitiškesni – ir lieka neskelbti. Paprasto rašymo reiškinys, galimai būdingas „kultūros“ ir „nekultūros“ žmonėms, atskleidžia dviejų atskirtų grupių bendrumą jas *nuskirtindamas*. *Nuskirtinimas* (lenk. *odróżnicowanie*)¹² – Agatos Bielik-Robson pateikta sąvoka, ieškant galimybių kalbėti apie žmogiškosios būklės vi-suotinumą įprasčiausioje ir kasdienišiausioje plotmėje (Bielik-Robson 2017: 142). Apskritai kasdienybė, pasak jos teoretiko Beno Highmore'o, turi išskirtinę galimybę kurti ne skirtumą, o bendrumą (Highmore 2008: 2). Jis primena klasikinę Henrio Lefebvre'o apibrėžtį: kasdienis gyvenimas, apimdamas visas veiklas, kartu yra tai, „kas atlieka“, analize atskyrus visa, kas skirtinga, geriau, specializuota, struktūruota¹³.

KONTEKSTINIS TYRIMAS

Paprastas rašymas yra savaip sudėtingas. Jo saitai su gyvenamu pasauliu yra tiek tankūs ir glaudūs, kad be jų tekstas iš dalies yra nesuprantamas. Toks susisaistymas,

10 Anglofoniškoje tradicijoje paprastas rašymas kartais įvardijamas tiesiog *vietiniu rašymu* (angl. *vernacular writing*), taip pabrėžiant *įvietintą* jo pobūdį (Barton, Hamilton 2003: 247–262; Barton 2010: 109–111).

11 Rašymo paprastumas būdingas ne tik laiškam, bet ir dienoraščiams, išankstinių lūkesčių turinčią auditoriją galintiems nuvilti savo paprastumu.

12 A. Bielik-Robson šią sąvoką perėmė iš René Girardo (pranc. *dedifférenciation*).

13 Beje, ir M. de Certeau, angažuodamasis kalbėti apie kasdienes paprastų žmonių praktikas, atskleidžia ne tiek apibrėžtą socialinę grupę, kiek tam tikrą gyvenimo plotmę. Jo pagrindžiama prieiga prie kūrybinių paprasto gyvenimo taktikų (judant viešomis erdvėmis, perkant, gaminant maistą ar leidžiant laisvalaikį) yra gana bendra, kad tiktų daugiau mažiau visiems.

nors ir skirtingo laipsnio, yra būdingas visiems laiškam; tyrinėtojų jis įvardijamas kaip metonimiškumas (plačiau žr. Kučinskienė 2016: 27–31). Galbūt ši laiškų ypatybė yra viena iš pastebimo jų marginalizavimo priežasčių: nors laiškų skelbiama daug, tyrimuose jie pasitelkiami tik kaip pagalbinė medžiaga, užpildanti faktografines spragas. Pastaraisiais dešimtmečiais pastebimas laiškų patekimas į dėmesio centrą sutampa su naujai ir aktyviai pripažįstamu laiškų ir gyvenimo nedalumu.

Prieigos prie Degutytės laiškų ieškota pačiuose jos laiškuose. Ją bandyta kildinti iš naujai suvokiamo jų paprasto būdo. Prieigos adekvatumą ir relevantiškumą, manyta, turėtų pagrįsti jos sudaromos palankios sąlygos atsiskleisti ir įsiteminti tam, kas laiškuose yra.

Paprasto laiškų būdo suvokimas leidžia užduoti paprastus klausimus, kylančius iš to, kas laiškus skaitant yra neaišku. Ilgainiui, sisteminant atsakymų paieškų būdus, išryškėjo keli veiksniai, tad remiamasi iš esmės indukcinė metodika, nuo pavienių dalykų pereinant prie bendresnių.

Kylantys klausimai veda anapus laiško – į jo kontekstą. Kontekstinis skaitymas atitinka laiško, ypač paprasto, prigimtį, nes jis pats dažnu sakiniu saitą numato. Pirmasis kiekvieno laiško kontekstas yra autoriaus laiškų visuma – epistoliariumas siauresne, senesne sąvokos reikšme, antrasis – epistoliariumas platesne, naujesne reikšme – kaip susirašinėjančiųjų laiškų visuma. Degutytės atveju trečioji kontekstualizavimo galimybė – susirašinėjimo dalyvių ir laiškų „veikėjų“ gyvenimo pasakojimai ar atsiminimai, ketvirtoji – susirašinėjimo laiko periodika. Visi šie būdai (jiems skirti tolesni skyriai) iš atskirų fragmentų leidžia susidaryti tam tikrai visumai.

Laiškų rengėjas sukuria užbaigtą iš neužbaigtą, – versdama suklusti rašo patyrusi egodokumentų tyrėja Liza Stanley. Epistoliariumas, teigia ji, yra kūrinys, kurio iš principo, iki pasirodant laiškų rengėjui, nebuvo. Mat laiškas iš prigimties yra kaartinis, jis rašomas ir gaunamas *kartą*. Nei jo rašytojas, nei skaitytojas niekada nemato laiškų visumos. Tai nenatūralus kūrinys laiškų gyvavimo atžvilgiu, „radikaliai, fundamentaliai nukrypęs nuo ontologinių ir epistemologinių ‘tikrų laiškų’ savybių“ (Jolly, Stanley 2005: 109). Kad epistoliariumui, kaip sudarytai ir spaudai parengtai laiškų visumai, būdingas kur kas didesnis autobiografiškumas nei atskiriems išlikusiems laiškam, yra atskleidusi ir Janet Gurkin Altman atliktu XVI–XVIII a. laiškų publikavimo tyrimu (Altman 1986).

Nepaisant išsakyto požiūrio į kontekstualizavimą, L. Stanley neabejoja, kad laikai visada remiasi „referenciniu gyvento gyvenimo pagrindu“, kad jie turi prasmę, nes yra parašyti „gyvo asmens, įsitraukusio į dialoginius santykius su kitais“ (Jolly, Stanley 2005: 101). Savo požiūriu ji pirmiausia grąžina mus į laiško gyvavimo, jo netarpiškos patirties situaciją, drauge atskleisdama iš esmės kitokią laiško rengėjo padėtį. Kartu tyrėja atkreipia dėmesį į skirtingas laikysenas sutelktos medžiagos atžvilgiu. Straipsnyje „Biografija kaip mikroskopas ar kaleidoskopas?“ ji siūlo matyti

biografiją kaip kaleidoskopą, susidarantį iš biografo ir biografuojamojo interesų, o ne kaip mikroskopą, kuris tarsi objektyvus, bet visada ir objektinantis (Stanley 1987). Toks požiūris aktualus ir laiškam bei jų tyrimams. Kaip kaleidoskopo vamzdelyje keičiasi raštai ir figūros, taip priartinti kontekstiniai fragmentai gali keisti vienas kitą, nesudarydami objektyvios statiškos visumos. Tokiu būdu metodologiškai pagrindžiama užbaigto kontekstualizavimo negalimybė.

LAIŠKŲ LAUKAS

Įprastu tempu skaitant egodokumentus, einant pirmyn laiškas po laiško ar įrašas po įrašo, paprastai apima jausmas, kad žodžių ir sakinių skaitymo veiksmas užbėga į priekį, o teksto turinys ir prasmės pasilieka kažkur anapus jo. Tuomet bandau stoti, grįžti, skaityti po nedaug, galų gale – po vieną. Į tokias skaitymo nesėkmes nekreipiau dėmesio, kol neperskaičiau L. Stanley minties, kad laišškai, kaip ir dienoraščio įrašai, „iš prigimties“ tiesiogiai nesijungia vieni su kitais, yra atskiri (Jolly, Stanley 2005: 109). Nors Degutytės epistoliariume yra keli atvejai, kai ji, vos užklįjavusi voką, imasi naujame laiške tęsti ankstesnįjį; paprastai laiškus skiria diena, savaitė, mėnesis, o gal ir metai, skiria gauti laišškai ir daugybė gyvenimo įvykių.

Dirbant prie Degutytės laiškų kilusi mintis – sudėti abipusį epistoliariumą – labai paprasta, bet stebėtinai retai praktikuojama¹⁴. Tiesa, toks darbas reikalauja nemažų sąnaudų (ypač kai daug laiškų be datos), tačiau kartu nepalyginti kitaip leidžia suvokti komunikacinį procesą.

Daugiau kaip septyni šimtai Degutytės laiškų atsiduria tarp maždaug tokios pačios gausos Janinos Degutienės, Lilijanos Bedarfaitės-Žukauskienės, Lenos Rapalienės, Danutės Venclovaitės, Bronės Jacevičiūtės-Jėčiūtės ir kitų laiškų. Poetė, neabejotinai nuo šio statuso prasideda domėjimasis minimais laiškais, pajuntama kartu su savo motina, tipiška specifinės Kauno dalies – Šančių, kur mažučiai mediniai namukai rikiuojasi numeriais įvardijamose, į Nemuną besileidžiančiose *krantų* gatvelėse – gyventoja; kartu su neįtikėtina ankštuose Šančių namukuose augusia pussesere (vėliau medicinos seserimi) ir klasės drauge (vėliau žemėtvarkininke); kartu su savo studijų metų draugėmis, „tokiomis pat vargo pelėmis“, iš tolimų kaimų atvykusiomis mokytytis į pokario Vilnių, vėliau tapusiomis redaktorėmis ar mokytojomis lituanistėmis, uoliai dirbusiomis kaimo mokyklose, gyvenusiomis nuomojamuose kambarėliuose be elektros arba be šildymo. Taip vietoj vieno balso pasigirsta daug balsų, pasirodo bendrija su skirtingais rašymo ir gyvenimo stiliais. Reikia pasakyti, kad rekonstruotame epistoliariume išaiškėja daugybė nuorodų į neišlikusius laiškus.

.....
¹⁴ Adresantų reikšmės suvokimas aprašomas ir vykdyto tiriamojo J. Degutytės laiškų projekto bendradarbės J. Ž. Raškevičiūtės (2012: 40–41).

Miela Mama,
 gavau abu Tavo laiškus. Ačiū
 už geras naujienas. Parašysiu Zosę.
 Dabar ir pas mus labai gražus
 oras. Gyvenam labai gerai. Tvis dienas
 pagyvenam prastesniam be saulės kam-
 barų, o šiandien persikėlim (jau išsi-
 laisvino) į lūksio numerį - 2 kambaru-
 kai - miegamasis su balkonėliu ir sve-
 tainė su balkonėliu. Gra visi patogumai
 ir vietoj. Visą dieną saulė. O pats na-
 mas vidury pušyno, netoli Nemuno.
 Valgyti džiūda labai skaniai, nors
 ir dietiškai, net vaisių sulčių. Ir leidžia
 po 3 uolius į dieną. O Bronė gauna
 purvo kompresus, vonias su gimnastika,
 masažą - taigi darbo turi daug, kol
 viską apėina.
 Ji pašo vienam balkonėly, o aš
 nerėiu kitam balkonėly. Tai vakare.

Toks Degutytės laiškų konteksto tyrimas susijęs iš esmės su „nekulturno žmonių“ laiškais (išskyrus dailininkės B. Jacevičiūtės-Jėčiūtės atvejį). Šių laiškų, o kartu ir juos rašiusiųjų gyvenimų įtraukimas į tyrimą keičia jo prieigą – ji antropologiškėja. Nuo personalistinės literatūrinės sampratos judama link antropologinės – link įvairių gyvenimo būdų, skirtingų rašymo ir bendravimo galimybių. Antropologiniai rašymo (ar *vietinio raštingumo*) tyrimai paprastai visada atskleidžia daugiau įvairių balsų (Barton, Hamilton 2003: 253).

Įvertinus daugiabalsės bendrijos galimybę, tyrimas pritraukia išlikusius Degutytei rašytus laiškus ir tada, kai jos laiškų minimiems adresatams nėra, sakykime, „smetoniškos“ Kauno mokytojos, buvusios auklėtojos ar draugės tėvo, ūkininko iš Velikuškių (nuo Sartų). Kaip į buvusius santykius atkreipiamas dėmesys į neišlikusias, bet minimas korespondencijas, pavyzdžiui, su Ona Šimaite. Į akiratį patenka laiškuose „veikiančių“, susirašinėjusiems artimų žmonių laiškai, kaip antai Degutytės nuolat minimo (nes greta gyveno) Jacevičiūtės-Jėčiūtės tėvo, atsikėlusio į Vilnių, savo didelio ūkio netekusio, Kazio Griniaus pažįturį, kaip kaime apie jį sakydavo, ūkininko Juozo Jėčiaus, Jacevičiūtės-Jėčiūtės motinos, taip pat turėjusios

1988-11-11
 EP 5881
 O dieną visą laisvą laiką vaikštom
 pūsynė, pilne svolūky sėdėti arba
 galima paimti sudedamą lovę ir
 atsigulti kur tik nori po medžiu.
 Čia visi labai geri ir mus myli.
 Būčiuojame Tave
 Būk sveikutė
 Linkejimai nuo Bronės
 Janina
 69.VI.13

Janinos Degutytės laiškas motinai. MLLM 49645

palikti savo namus, ar Viktorijos Daujotytės laišakai, rašyti savo mokytojai ir vienai pagrindinių Degutytės korespondenčių. Vadinas, galima kalbėti apie susidarantį laiškų lauką. Jam tankėjant laišakai ima veikti kaip *metagyvenimas*.

Maurice'as Merleau-Ponty, gilindamasis į juslinį suvokimą, yra iškėlęs *lauko* sąvoką. Ja norima pasakyti, kad dalykai mūsų jusliniame suvokime pasirodo ne kaip atskiri nuo kitų, bet, priešingai, per santykius su kitais, juos supančiais, supusiais ar supsiančiais. Ir jų reikšmė formuojasi ne tiek jų viduje, kiek jų išorėje. Rašydamas apie juslinį suvokimą M. Merleau-Ponty apskritai keičia požiūrį į suvokimo būdus. Pažymėtina, kad ir M. de Certeau paprasto gyvenimo tyrimuose nekalba apie individus kaip visuomenę sudarančius savarankiškus atomus. Jis mato asmenis kaip daugybę daugialypių, daugiakrypčių, net ir padrikų santykių, kuriuose jie dalyvauja (žr. de Certeau 1988: ix, xi). Žiūrėdami į Degutytės laiškus supusį laiškų lauką, turime galimybę juos suprasti ne tiek iš jų vidaus, kiek iš buvusių kartu su jais. Leisti jų reikšmei susidaryti būnant tarp kitų.

Visi lauko laišakai išlaiko tarpusavio santykius, žymi gyvenime susitikusius žmones. Toks jų bendras sąryšingumas suteikia prieigą prie kiekvieno atskiro laiško ir

o Kochana Ninia.
 Vaėvartėn pėyniosla paėbaljonka
 pariet a tam 3 kniozėki žmoskvy-
 viėė se co iedna dostalos, i viednei
 kniozėki žnalicarlam ten list co posyłam
 i se kniozėki na drugich ienzykakh.
 i v kairdei tvoi elieratėey i fotografija
 ia tobie posyłam more tobie poėėebny
 apisac dlaniei, adres stwego konvertu
 spisa lam, i benda pisac viėė
 Azėba bendrie, bo tyko ieden
 konvert dostalio, nu to porico
 vėyktio, vėyktio vnypta vyprazovana
 i kariat vnylam vrenėnėchach
 vyrubylam vyprazovalam seras
 ian novy, a seras benda
 ap poėėubac i cybae
 Zostavairo zdova
 14/69
 Calina Mama.
 napis ian tam tobie idėivio,

Janinos Degutienės laiškas dukrai, rašytas veikiausiai 1969 m. birželio 14 d. (laiškuose ji žymi tik dieną ir metus). MLLM P40710

Miela Ninia.¹⁵

Ketvirtadienį paštininkė atnešė siuntinį o ten 3 knygos iš maskvos žinai tos kurių vieną buvai gavusi, ir vienoje knygoje radau tą laišką kurį siunčiu tau knygos kitom kalbom ir kiekvienoje tavo eilėraščiai ir fotografija aš tau siunčiu gal tau prireiks atsakyti jai, adresą nuo tavo voko nurašiau, ir rašysiu kiek reikės, nes tik vienas vokas liko, na tai kol kas viskas, viskas išskalbta išlyginta ir megztinį išskalbiau išdžiovinau rankšluosčiuose išlyginau dabar kaip naujas, o dabar galėsiu ilsėtis ir skaityti

Lik sveika

Bučiuoju Mama.

parašyk kaip ten tau einasi,

15 Pateikiamame vertime neatkuriamas J. Degutienės laiško gramatinis netaisyklingumas, bet stengiamasi išlaikyti sintaksę ir skyrybą.

jį rašiusio žmogaus. Tad laiškų laukas sudaro iš principo kitas kokybines sąlygas sociokultūriniais antropologiniams ir fenomenologiniams tyrimams nei pabirai į vieną duomenų bazę surinkti tarpusavyje nesusiję laiškai.

Išeinant į laiškų lauką, iš esmės grįžtama prie to, kuo pradėtas straipsnis – prie paprastų žmonių laiškų. Žinomų ir nežinomų asmenų laiškai pasirodo susipynę ir susiję. Galbūt Degutytės atvejis atskleidžia išskirtinai tankų paprasto rašymo tinklą, tačiau aišku, kad bet kuris kultūros žmogus savaime išsaugo bent kokią dalį paprastų žmonių laiškų. Pažymėtina, kad straipsnio pradžioje cituotas J. Baranausko laiškas iš XIX a. vidurio išliko jo sūnaus poeto, vyskupo archyve, kultūros žmogaus pasakojimu išsaugotas ir minėtas Adomo Čipkaus, A. Nykos–Niliūno tėvo, laiškas. Kaimo žmonių laiškai ieškotini ne kaime, kaip mano nesėkmingai bandyta lauko tyrimų metu, bet kultūros žmonių archyvuose. Veikia pirminis kultūros kaip išsaugančios principas¹⁶.

LAUKO TYRIMŲ INTERVENCIJA

Laiškų keliami klausimai vedė prie pokalbių su Degutytės susirašinėjimo bičiulėmis¹⁷. Laiškuose buvo pusiau pasakytų dalykų, kuriems suprasti nebuvo geresnio būdo. Pirmiausia susitikome su artimiausia poetės drauge dailininke Jacevičiūtė–Jėčiūtė. Vėliau į tyrimą pateko ne tik susirašinėjimo dalyviai, bet ir laiškuose minimi tolimesni ir artimesni žmonės: Degutytės buto ir Jacevičiūtės–Jėčiūtės dirbtuvės kaimynai, ilgametė Dailininkų sąjungos referentė, Degutytės namelio Mazgeliškiuose šeimininkė ir t. t. Jie pasakojo apie save ir kitus kartu su jais laiškuose minimus asmenis, prisimindami buvusius susitikimus. Ilgainiui, ypač tyrimams persikėlus į Mazgeliškius Kupiškio rajone, Jacevičiūtės–Jėčiūtės gimtinę, kur poetė ypač mėgo būti, pradėjo aiškėti, kad toks darbo būdas artimas iš anksčiau pažįstamiems etnografiniams lauko tyrimams.

Surinkta medžiaga skyrėsi nuo *laiškų lauko* atsiradusiu atminties matmeniu. Visi laiškai, nors ir rašyti skirtingų asmenų, priklausė tam pačiam laikui, tuo tarpu lauko tyrimų medžiaga jau nutolusi nuo buvusio gyvenimo, kai kas užmiršta, pakeista, užklota kitos patirties. Sakykime, Jacevičiūtė–Jėčiūtė, kai su ja kalbėjomės 2007 metais (dailininkei tada buvo 88–eri), atsimindama klausinėjamus dalykus, kartais imdavosi juos svarstyti, vertinti iš dabarties.

.....
16 Arūnas Sverdiolas knygoje *Steigtis ir sauga* parodo, kaip kultūra kyla iš noro sulaikyti tai, kas efemeriška (Sverdiolas 1996: 59–137). Ant sienos apvedžiojamas išvykstančio mylimojo šešėlis, pasak Plinijaus Vyresniojo, duoda pradžią tapybai. Lygiai taip siekiant išlaikyti atmintį kuriami pasakojimai. A. Sverdiolo grįžimas prie ištakų leidžia suprasti, kad kultūros vertė jos ištakose nesutampa su ja pačia, kad tai mechanizmas, veikiantis dėl kažko kito, kas yra vertingas savaime.

17 Pradėjus tyrimą, beveik dvidešimt metų po Degutytės mirties, pavyko susitikti su puse buvusio susirašinėjimo dalyvių.

Svarbu pasakyti, kad šie lauko tyrimai yra būtent *laiškų lauko* tyrimai. Jie plėtojami pagal laiškuose minimus žmones, įvykius. Neaiškios laiškų vietos, dažnai smulkmenos – tai susitikimui pasiruošama medžiaga. Dalis jos pašnekovui gali nieko nesakyti, bet atsiranda tokiōs, kuri suveikia kaip Marcelio Prousto grindinio plytelės ar madlenos, grąžinančios praeitį specifiniu būdu. Laiškų tekstai tokiems lauko tyrimams duoda išskirtinumą, o kartu ir didesnį produktyvumą. Iš dalies žinodamas dalykus, apie kuriuos klausinėja, tyrėjas ne tik sužadina atmintį, bet ir pats yra priimamas kaip savita buvusio gyvenimo dalis.

Lauko tyrimai veda į Degutytės vietas: su Jacevičiūte–Jėčiūte susitikome poetės kambaryje, kuriame, praėjus septyniolikai metų po jos mirties, dar niekas nebuvo pakeista: knygų lentynos, rašomasis stalas, sofa – viskas savo vietose. Mazgeliškiuose, Degutytės įsirengtame namelyje, 2016 metų vasarą buvo sujudėję vos keli daiktai, šeimininkė galėjo tiksliai juos įvardyti. Grįžimas į gyventas vietas, tiesioginis, juslinis jų pažinimas – viena iš specifinių lauko tyrimų ypatybių.

Degutytės atveju prie lauko tyrimų medžiagos minėtini laišškai–atsiminimai, kuriuos Maironio lietuvių literatūros muziejuje dirbusio Vido Valaičio prašymu 1997 metais jam siuntė Degutytę pažinojusieji. Naudojamosi ir skelbta medžiaga. Bet ir tada pirmumas teikiamas ne bendroms žinioms, bet atsiminimams ir panašiams autentiškiems šaltiniams. Šitaip laikomasi kiek atsajai nuo *didžiojo pasakojimo* ir ieškoma tekstų, kurie turėtų tiesioginį ryšį su gyventu pasauliu. Tekstai pasitelkiami tų žmonių, su kuriais gyvenimai yra tiesiogiai susisiekę. Antai Degutytės laiškuose minima daugybė gydytojų, dėl silpnos sveikatos ji susitiko su ne vienu jų, tarp jų ir su to laiko žymiaisiais – Ilja Stupeliu, Liubomiru Laucevičiumi, Juozu Rugieniu, Nijole Stanaityte, Ona Barisaite. Jiems skirtos atminimo knygos¹⁸ leidžia suvokti, kokioje bendrijoje pacientės statusu Degutytės dalyvauta.

Pokalbininkai ne tik pateikia dalykinės informacijos, padedančios suprasti neaiškias laiškų vietas, bet ir ima veikti kaip asmenys, turintys savo patirtis, įsitikinimus, nuomones. Jie pasigirsta kaip atskiri balsai. Susidarantis daugiabalsiškumas kiekvienai pozicijai leidžia būti skirtingai, bet ne absoliučiai. Štai vienas atvejis. Kelis kartus tiriamuose laiškuose nuožmiai smerkiamas kitas žmogus. Skelbiant reikėtų tokias vietas iškirpti dėl artimųjų. Kartu toks tikrovės paprastinimas, be abejonės, ją iškraipytų, apsunkintų jos suvokimą. Lauko tyrimais sukaupti pasakojimai skaido ir sklaido šią įtampą. Juos pasitelkiant, skirtingi pasisakymai vieni kitus koreguoja, tikslina, duoda daugialypio gyvenamo pasaulio suvokimą. Jie ima veikti minėto kaleidoskopo principu ir visi gali būti išlaikyti.

.....
18 Marijos Virketienės sudaryta knyga *Širdis yra graži: knyga apie profesorių Algimantą Marcinkevičių* (2011), Ingos Liutkevičienės – *Gydytojas Liubomiras Laucevičius: gyventi, mylėti, būti mylimam* (2010), taip pat minėtinas Aleksandro Laucevičiaus įvadas knygai *Profesorius Juozas Rugienius, 80* (2005) ir kt.

Šio skyriaus pavadinime kalbama apie intervenciją. Lauko tyrimų metodika išties peržengiama literatūros kritikos saugoma tekstą ir biografiją skirianti riba. Tai motyvuojant nurodytini du dalykai. Pirmiausia tai, kad gyvenimo pasakojimai humanitariniuose ir socialiniuose tyrimuose pastaraisiais dešimtmečiais yra sulaukę didelio pasitikėjimo¹⁹. Jie atveria tyrimams naujas asmens patirtimi paremtas perspektyvas. Laiškus ir asmens gyvenimo pasakojimus, nepaisant rašytinio ir sakytinio šaltinio skirtumo, sieja pats patiriantis asmuo ir jo kalbumas. Antrasis motyvas kyla iš permąstomos laiško prigimties. Jo buvimas tarp dviejų asmenų žymi jo pirminį socialumą, atskleidžia bendravimo ir santykio palaikymo reikšmę. Rašymo antropologija leidžia matyti laišką kaip gyvenimą, persiformuojantį į raštą, veikiantį raštu ir vėl grįžtantį į gyvenimą. Paprasto laiško ir gyvenimo santykis yra toks glaudus, kad neturėtų būtų svarstomas tik iš vienos priegios (plg. Jolly, Stanley 2005: 101).

PERIODINĖ EILĖRAŠČIŲ KASDIENYBĖ

Trečioji Degutyтės laiškų kontekstinio tyrimo taktika yra kilusi iš tų neaiškiųjų laiškų vietų, kurias paaiškina periodika. Gali pasirodyti, kad tai skirtinga taktika, periodika – tai, kas skelbta, vieša. Bet kartu periodika – tai kasdienybės spauda, aiškiai rodanti tos dienos tėkmę, reikalus ir įvykius. Ji susijusi su ta diena ir su ta diena dažnai pasimirštanti. Periodika leidžia suprasti laiškų užuominas apie TSKP CK sekretorių kalbas, rasti minimas televizijos laidas ar kino teatrų repertuarus, tačiau tokie dalykai sudaro tik nežymiąją dalį. Kaip svarbi taktika periodikos studijos išskyla tada, kai į ją atveda laiškuose užsimenami eilėraščiai ir kitos Degutyтės publikacijos.

Radus užuominą *ar matei mano eilėraščius praėjusią savaitę, pirk „Pergalę“ Nr. 3 arba rašau straipsnį apie vaikų literatūrą*, bandyta surasti susijusius leidinius. Reikia pasakyti, kad eilėraščiai, vertimai ar kitas profesinis literatūrinis rašymas laiškuose pasirodo panašiu statusu kaip ir daugybė kitų kasdienių dalykų: *viską tvarkiau ir ploviau, nupirkau Tau šlepetes ir medžiagos, vakare parašiau du eilėraščius*. Tai anaip-tol nepanaikina dalykų skirtumo²⁰, bet leidžia suprasti, kaip rašančiosios rūpestis ir dėmesys po juos pasiskirsto.

Pirminę intenciją – surasti nurodytus leidinius ir pažymėti jų metrikas – keitė juose rastų tekstų skaitymas. Šie tekstai ėmė veikti išvien su juos mininčiais laiškais,

19 K. Plummeris, 1983 m. rengdamas knygą *Gyvenimo dokumentai*, nesunkiai įgyvendino vieną išsikeltų užduočių – aptarti visus tuos, kurie socialinių mokslų srityje dirba prie gyvenimo pasakojimų, laiškų ir panašių šaltinių. Tačiau rengdamas antrąjį padvigubėjusios apimties leidimą suprato, kad būtų neįmanoma nė suminėti visų dirbančių prie gyvenimo pasakojimų (Plummer 2001: ix).

20 Antai pasakymuose *bal. mėn. būsiu „Pergalėj“, skaityk „Tiesą“, gal rasi kada mane* nesunku pastebėti tapatinimąsi su eilėraščiu, ko nerasime Degutytei rašant apie buto remontą, nors ir kiek jėgų jam būtų skiriama.

kaip taikant kitas taktikas ėmė veikti Degutytės adresančių laišakai ar pokalbiai su jomis. Kelias, vedantis iš paprasto laiško į eilėrašį, keičia šių eilėraščių statusą. Patenkame į juos kasdienybės plotmėje, galime matyti, kiek ir kaip jie jai priklauso. Jų parašymo situacijos (antras mėnuo Kauno klinikose, trečia savaitė Mazgeliškiuose ir panašiai) sudaro papildomas hermeneutines prielaidas jų aiškinimuisi. Ši kontekstinio laiškų tyrimo taktika palaiko, o ir pati yra palaikoma genetinės kritikos įsitikinimo, kad grįžimas prie kūrinio rašymo sąlygų ir proceso teikia neišsemiamas galimybes jo suvokimui ir interpretavimui (plg. Markevičienė 2014: 140–143).

Kontekstiniame laiškų tyrime eilėraščiai įgyja kitą statusą ne tik todėl, kad jie čia atrandami kaip *laiško kontekstas*. Tai tekstologiškai kiti tekstai. Kartais jie skiriasi tik pavieniais taisyklėmis, o kartais – gausiais keitimais ar ištaisomis strofomis. Pasitaiko ir visai nežinomų eilėraščių, neįėjusių į rinkinius ir pagal juos parengtus *Rinktinius raštus*. Dalis „atrastųjų“ tekstų yra parašyti žurnalų (*Švyturys*, *Mūsų gamta* ar *Tarybinė moteris*) proginiais užsakymais (Naujiesiems metams, pavasario pradžia ar pan.) ir jų neperauga, bet yra tekstų, pritraukiančių dėmesį.

Degutytės kūrybą sudaro devyni eilėraščių rinkiniai, keliolika knygelių vaikams ir pagal juos pačios autorės sudarytos rinktinės bei *Rinktinių raštų* dvitomis. Po 1990-ųjų (poetės mirties) iš tų pačių tekstų parengtos dar bent šešios rinktinės. Matome, kaip rinkiniais ir raštais besiremianti leidyba toliau tvirtina apibrėžtą kūrybos visumą, toldama nuo to, kas į rinkinius nepateko. O nepatekti eilėraščiai galėjo dėl dviejų pagrindinių priežasčių: 1) buvo neatrinkti pačios autorės, nes atrodė silpnėsi, netiko prie sudaromos visumos arba tiesiog rinkinio sudarymo laiku buvo užsimetę; 2) buvo atmesti cenzūros; pirmiausia minėtinas rinkinys *Ant žemės delno*, išleistas be daugiau kaip trečiosios dalies eilėraščių. Degutytės kūrybos atvejis, matyt, nėra kuo nors išskirtinis, taip per rinkinius ir rinktines kristalizuojasi visų rašytojų kūryba. Ir kartu visų rašytojų kūryba yra atvira genetiniams tyrimams ir genetiniams leidimams, pasukantiems atgal prie rankraščių ir periodinių publikacijų, išcentruojantiems nusistovėjusį tekstų masyvą, ardantiems vienos teksto redakcijos, arba vieno varianto, hierarchinį statusą.

Kontekstiniu laiškų tyrimu neapimama Degutytės rašymo visuma, negalima įvardyti eilėraščių varijavimo masto (veikiausiai skaičiumi jis nebus svarus), tačiau atidengiamas pats kasdienio, periodinio eilėraščių gyvavimo reiškinys. O tai atskleidžia teksto varijavimą, jo kaleidoskopinį mirgėjimą, susidarantį iš autoriaus ir redaktoriaus atliekamų keitimų. Greta žinomo eilėraščio varianto atsiranda kita redakcija. O greta žinomų tekstų masyvo išskyla nežinomi tekstai. Tokiu būdu eilėraščių kasdienybės tyrimas pasirodo kaip dar vienas išcentruojantis, iš vieno balso, vieno varianto išvedantis procesas. Pėrėjimas nuo vienbalsio kalbėjimo prie keliabalsio ir galiausiai prie daugiabalsio yra bendra tendencija, siejanti skirtingas kontekstinio tyrimo taktikas.

IŠLYGOS IR APIBENDRINIMAI

Straipsnyje išdėstyta metodika remiasi ilgamečiu Degutytės laiškų tyrimu. Ji sukurta indukcinio būdu. Tai, kas randama einant nuo konkretaus teksto suvokimo, nuo pavienių jo aiškinimosi atvejų, nuo jiems adekvačios – tinkamos ir palankios – priegigos ieškojimų, be abejonės, nėra epistolikos tyrinėtojams nežinomi dalykai, ypač jei žiūrėsime į atskirus metodinius žingsnius. Straipsnyje akcentuojamas metodikos relevantiškumas konkrečiam atvejui. Tačiau negalima nutylėti ir to, kad objektas atsiskleidžia tiriančiojo intencijų ir interesų horizonte, kad ši metodika, kaip ir bet kuri kita, išryškina tam tikrą dalį objektui būdingų dalykų (plg. L. Stanley ir J. G. Altman). Šiame straipsnyje išdėstyta metodika neatsietina nuo fenomenologinio antropologinio intereso ir siekio sudaryti sąlygas *gyvento gyvenimo* tyrimams. Kaip kiekviena metodika, aprašytoji gali būti taikoma ir kitiems laiškam, tačiau demonstruojama jos indukcinė kilmė skatina ją permąstyti kiekvienu atskiru atveju.

Tyrimu iškeltos trys kontekstą telkiančios ir kartu laiškus įgalinančios metodinės taktikos: *laiškų lauko* atkūrimas, etnografiniai lauko tyrimai, periodikos tyrimai. Jas apibendrinant pasakytina, kad toks kontekstinis tyrimas yra pirminis, arba parengiamasis. Turėdamas savarankišką vertę, jis yra atliekamas ir dėl būsimo pačių laiškų skaitymo. Straipsniu siekta įteisinti Degutytės laiškam tinkamas kontekstualizavimo taktikas, suvokiant, kad jos, kaip minėta, keičia ir kuria epistolinį objektą.

Šiuo darbu konceptualizuojamas laiškų paprastumas, būdingas anaipol ne tik menkai raštingų žmonių susirašinėjimui. Didžiulė paprastų Degutytės laiškų santalka leidžia suvokti patį paprasto kasdienio rašymo reiškinių, jo mastus ir pobūdį. Poetės laiškai matomi išvien su daugiau ar mažiau rašyti įgudusių žmonių laiškais. Juos visus sieja jų kasdieniškumas, tiesioginis ryšys su gyvenama diena. Laiškų rašymas atskleidžiamas kaip viena kasdienio gyvenimo praktikų, nors ir skirtingai naudojama, bet bendra įvairiems žmonėms. Šitaip laiškas pirmiausia suprantamas ne kaip estetinis, literatūrinis, bet kaip tarpasmeninis, socialinis reiškinys.

Kiekvienam susipažinusiame su lietuvių literatūra žinomas *kitoks* nei *paprastas* Degutytės rašymo būdas. Rašymo antropologija vadintų jį *literatūriniu*. Laiškų medžiaga leidžia Degutytės atveju skirti profesinį rašymą, kada dirbama prie straipsnių ar kuriami „taikomieji“, užsakyti eilėraščiai – knygelė vaikams pagal jau sukurtas iliustracijas ir pan. Kaip atskiras ir savitas būdas pasirodo eilėraščių rašymas. Nesunku pastebėti jam savybingą tam tikrą pasyvumą. Laiškuose jis įvardijamas kaip *einantis*, *atsirandantis*, *būnantis*. Šis *kitoks* rašymo būdas nurodo kitą gyvenimo plotmę. Santykis tarp paprastų laiškų rašymo ir „lapelių“ (taip privačioje erdvėje Degutytė vadino savo eilėraščius) būtų atskiro tyrimo tema. Jį galima nujausti palyginus motinai rašytus laiškus su motinai skirtu eilėraščių ciklu „Anapus vilties“. Jame kalbama su motina, ir tuo šis ciklas artimas laiškam. Bet kalbėjimas jame, kitaip nei laiškuose, yra nereikšmeniškasis ir belaikis. Belaikis jis yra ir tėvui skirtame cikle „Neišsiunčiami

laiškai“. Nepaisant to, šis skirtingų rašymų ir skirtingų gyvenimo plotmių santykis nėra hierarchiškas, nėra paremtas aukšto ir žemo atskyrimu, veikia neišvengiamai dialektinis, abipusiai priklausomas, bet tai jau būtų tolesnių tyrimų tema. Paprasto rašymo tyrimas ne tik nuveda prie paprasto gyvenimo, paprastų žmonių, bet ir suteikia naujus impulsus suvokti kitokį, atskirą, literatūriniu vadinamą rašymą.

Paprasti laiškai veikia kasdieniame gyvenime: yra jo iškeliami ir jį konstituojantys. Jų išraiškumas neatsiejamas nuo funkciškumo, o jų kūrybiškumas neatsiskiria nuo perteikiamos informacijos. Kontekstinio tyrimo metodika sustiprina Degutytės laiškų galimybę atskleisti kasdienį gyvenimą. Tai reta galimybė, nes kasdienis gyvenimas yra dingstančios prigimties. Jis dingsta ne tik dėl bėgančio laiko ar išankstinio laikymo savaimiu ir nereikšmingu. Kasdienės praktikos iš principo veikia mums jų iki galo nesuvokiant ir nepastebint, nors ir jose dalyvaujant. Joms būdingi nežymūs sprendimai ir mikroprocesai.

Sutelkiamas kasdienybės šaltinis išsaugo daugybę šeštojo–devintojo dešimtmečio gyvenimo ypatumų. Leidžia matyti, kaip bendras diskursas, išryškintas Michelio Foucault, valdo atskirus veikėjus, bet kartu sudaro sąlygas M. de Certeau pasiūlytais būdais sekti, kaip šis valdantis diskursas kūrybiškai „apžaidžiamas“. Kaip gyvenama, kai nėra kur gyventi, kaip pasisuvama, kai nėra iš ko pasisiūti, kaip išgyvenama, kai nėra jėgų, kaip perskaitoma, kai nėra ką skaityti, kaip parašoma, kas rašosi, kaip draugaujama, kai draugaujasi ir t. t., ir t. t. Tai rodo, kad *paprasti laiškai* yra šaltinis ne tik buvusios materialinės kultūros, bet ir gyvento gyvenimo bei sąmonės tyrimams.

Dėl kasdienybės atodangų iš patiriančio asmens perspektyvos šis tyrimas artimas XX a. paskutiniams dešimtmečiams intensyviai besiformavusioms egodokumentais ir gyvenimo pasakojimais besiremiančioms metodologijoms – sakytinei istorijai, mikroistorijai, naujam istorizmui, istorinei sociologijai²¹, siekiančioms ne tiek faktografinių rekonstrukcijų, kiek žmonių ar jų grupių įsitikinimų, nuostatų ir nuomonių, laikančioms asmeninėje patirtyje pasirodantį subjektyvumą šaltinio verte. Kartu su patirties subjektyvumu priimamas gyvenamo pasaulio daugiavariantiškumas, kada nesiekiami skirtingus pasakojimus suvesti į vieną versiją. Jiems leidžiama veikti išvien, vieniems kitus koreguojant, tikslinant ir išliekant atskirais.

Tad antropologine *paprasto rašymo* sąvoka Degutytės laiškai yra nenuvertinami, bet pripažįstami suvokiant jų ypatumus. Kontekstinis tyrimas gausiam epistoliniam jos palikimui sudaro palankią terpę atskleisti *paprastą gyvenimą*, mirgančią ir kaleidoskopišką jo prigimtį, ateičiai palikdamas santykio tarp skirtingų rašymų klausimą.

.....
21 Iš tyrimų Lietuvoje minėtini Dalios Leinartės (Marcinkevičienės) ir kitų pokalbiai su moterimis (Marcinkevičienė 2007; Žilinskienė 2014), Aurimo Švedo – su istorikais ir kitais kultūros žmonėmis (Švedas 2008, 2016). Šios krypties prielaidomis remiasi sociologiniai Ainės Ramonaitės ir kitų tyrimai (Kavaliauskaitė, Ramonaitė 2011; Ramonaitė, Kavaliauskaitė, Klumbys 2015), Rimanto Kmitos sudaryta pokalbių knyga apie literatūros lauką (Kmita 2015).

LITERATŪRA

- Ahearn Laura M. 2001. *Invitations to Love: Literacy, Love Letters, and Social Change in Nepal*, Ann Arbor, MI: University of Michigan Press.
- Altman Janet G. 1986. "The Letter Book as a Literary Institution 1539–1789: Toward a Cultural History of Published Correspondences in France", *Yale French Studies, Men / Women of Letters*, No. 71, p. 17–62.
- Andriukonis Tomas 2013. *Originalieji Antano Baranausko tekstai (1853–1863 m.) – rašymo istorija: daktaro disertacija*, Vilnius: [Vilniaus universiteto leidykla].
- Austin Frances 1999. "Letter Writing in a Cornish Community in the 1790s", in: *Letter Writing as a Social Practice*, edited by David Barton, Nigel Hall, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, p. 43–61.
- Barton David 2010. "Vernacular Writing on the Web", in: *The Anthropology of Writing: Understanding Textually Mediated Worlds*, edited by David Barton and Uta Papen, London–New York: Continuum, p. 109–125.
- Barton David, Hamilton Mary 2003. *Local Literacies: Reading and Writing in One Community*, London–New York: Routledge.
- Barton David, Papen Uta (eds.) 2010. *The Anthropology of Writing: Understanding Textually Mediated Worlds*, London–New York: Continuum.
- Besnier Niko 1995. *Literacy, Emotion, and Authority: Reading and Writing on a Polynesian Atoll*, (*Studies in the Social and Cultural Foundations of Language*, No. 16), Cambridge: Cambridge University Press.
- Bielik–Robson Agata 2017. „Ironija, tragedija, bendrystė: Richardas Rorty barbaro akimis“, vertė Brigita Speičytė, *Colloquia*, Nr. 39, p. 135–161.
- Certeau Michel de 1988. *The Practice of Everyday Life*, translated by Steven Rendall, Berkeley–Los Angeles–London: University of California Press.
- Dabène Michel 1991. „La notion d'écrit ou le continuum scriptural“, *Le Français Aujourd'hui*, No. 93, p. 25–35.
- Dekker Rudolf 2002. "Introduction", in: *Egodocuments and History: Autobiographical Writing in Its Social Context Since the Middle Ages*, edited by Rudolf Dekker, Hilversum: Verloren Publishers, p. 7–20.
- Fabre Daniel (dir.) 1993. *Écritures ordinaires*, Paris: P.O.L.
- Fabre Daniel (dir.) 1997. *Par écrit: Ethnologie des écritures quotidiennes*, Paris: Éditions de la Maison des sciences de l'homme.
- Fairman Tony 1999. "English Pauper Letters 1800–34, and the English Language", in: *Letter Writing as a Social Practice*, edited by David Barton, Nigel Hall, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, p. 63–82.
- Gerber David A. 2006. *Authors of Their Lives: The Personal Correspondence of British Immigrants to North America in the Nineteenth Century*, New York and London: New York University Press.
- Helbich Wolfgang, Kamphoefner Walter D. 2006. "How Representative are Emigrant Letters? An Exploration of the German Case", in: *Letters across Borders the Epistolary Practices of International Migrants*, edited by Bruce S. Elliott, David A. Gerber, and Suzanne M. Sinke, New York: Palgrave Macmillan, p. 29–55.
- Highmore Ben 2008. "Introduction: Questioning Everyday Life", in: *Everyday Life Reader*, edited by Ben Highmore, London–New York: Routledge, p. 1–36.
- Ivanauskaitė Vita 2007. „Folklorinė laiško paradigma“, *Tautosakos darbai*, t. XXXIII, p. 133–150.
- Jolly Margaretta, Stanley Liz 2005. "Letters as / not a Genre", *Life Writing*, vol. 1, No. 2, p. 91–118.
- Kauranen Kaisa 2007. "Did Writing Lead to Social Mobility? Case Studies of Ordinary Writers in Nineteenth-Century Finland", in: *Ordinary Writings, Personal Narratives: Writing Practices in 19th and Early 20th Century Europe*, Bern: Peter Lang.

- Kavaliauskaitė Jūratė, Ramonaitė Ainė (moksl. red.) 2011. *Sąjūdžio ištakų beiškant: nepaklusniųjų tinklaveikos galia*, Vilnius: Baltos lankos.
- Kmita Rimantas (sud.) 2015. *Nevienareikšmės situacijos: pokalbiai apie sovietmečio literatūros lauką*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Kučinskienė Aistė 2016. *Juozo Tumo-Vaižganto epistolinis diskursas*: daktaro disertacija, Vilnius: [Vilniaus universiteto leidykla].
- Laucevičius Aleksandras 2005. „Mokslo aistros pakerėtas“, in: *Profesorius Juozas Rugienius, 80*: [bibliografinė rodyklė], sudarė Birutė Abraitienė, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Lemiski Karen 2006. “The Ukrainian Government-in-Exile’s Postal Network and the Construction of National Identity”, in: *Letters across Borders: The Epistolary Practices of International Migrants*, edited by Bruce S. Elliott, David A. Gerber, and Suzanne M. Sinke, New York: Palgrave Macmillan, p. 248–270.
- Liutkevičienė Inga (sud.) 2010. *Gydytojas Liubomiras Laucevičius: gyventi, mylėti, būti mylimam*, Vilnius: Tyto alba.
- Lyons Martyn (ed.) 2007. *Ordinary Writings, Personal Narratives: Writing Practices in 19th and Early 20th Century Europe*, Bern: Peter Lang.
- Lyons Martyn 2012. *The Writing Culture of Ordinary People in Europe, c. 1860–1920*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Maybin Janet 1999. “Death Row Penfriends: Some Effects of Letter Writing on Identity and Relationships”, in: *Letter Writing as a Social Practice*, edited by David Barton, Nigel Hall, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, p. 151–178.
- Marcinkevičienė Dalia (sud.) 2007. *Prijaukintos kasdienybės, 1945–1970 metai: biografiniai Lietuvos moterų interviu*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Markelis Daiva 2004. “Talking Through Letters: Collaborative Writing in Early Lithuanian Immigrant Life“, *Lituanus*, vol. 50, No. 4, prieiga per internetą: http://www.lituanus.org/2004/04_4_2Markelis.htm.
- Markelis Daiva 2006. “Every Person Like a Letter: The Importance of Correspondence in Lithuanian Immigrant Life”, in: *Letters across Borders: The Epistolary Practices of International Migrants*, edited by Bruce S. Elliott, David A. Gerber, and Suzanne M. Sinke, New York: Palgrave Macmillan, p. 107–126.
- Markevičienė Neringa 2014. *Balio Sruogos kūrinio „Dievų miškas“ rašymo ir redagavimo istorija*, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.
- Mikšytė Regina (par.) 1986. „Laiškai Antanui Baranauskui“, *Literatūra ir kalba*, t. XIX, p. 280–351.
- Nyka-Niliūnas Alfonsas 2002. *Dienoraščio fragmentai 1938–1975*, Vilnius: Baltos lankos.
- Pacevičius Arvydas (sud.) 2013. *Egodokumentai ir privati Lietuvos erdvė XVI–XX a.*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
- Plummer Ken 1983. *Documents of Life: An Introduction to the Problems and Literature of a Humanistic Method*, London: Allen & Unwin.
- Plummer Ken 2001. *Documents of Life-2: An Invitation to a Critical Humanism*, London: Sage.
- Presser Jacob 1968. *Ashes in the Wind: The Destruction of Dutch Jewry*, translated by Arnold Pomerans, London: Souvenir Press.
- Ramonaitė Ainė, Kavaliauskaitė Jūratė, Klumbys Valdemaras (sud.) 2015. *Kažkas tokio labai tikro: nepaklusniosios sovietmečio visuomenės istorijos*: sakininės istorijos šaltinių rinkinys, Vilnius: Aukso žuvis.
- Raškevičiūtė Jurgita 2012. *Janinos Degutytės pasaulėvaizdis: poezija, laiškai, autobiografiniai tekstai*: daktaro disertacija, Vilnius: [Vilniaus universiteto leidykla].
- Stanley Liz 1987. “Biography as Microscope or Kaleidoscope? The Case of ‘Power’ in Hannah Cullwic’s Relationship with Arthur Munby”, *Women’s Studies International Forum*, vol. 10, issue 1, p. 19–31.

- Sverdiolas Arūnas 1996. *Steigtis ir sauga: kultūros filosofijos etiudai*, Vilnius: Baltos lankos.
- Šmitienė Giedrė 2017. „Janinos Degutytės žemės patirtis“, *Tautosakos darbai*, t. 54, p. 125–147.
- Švedas Aurimas 2016. *Irena Veisaitė. Gyvenimas turėtų būti skaidrus*, Vilnius: Aukso žuvis.
- Švedas Aurimas (par.) 2008. *Visa istorija yra gyvenimas: 12 sakytinės istorijos epizodų: Edvardą Guda-
vičių kalbina Aurimas Švedas*, Vilnius: Aidai.
- Tamošiūnaitė Aurelija 2008. „Asmeninė kalba: laiškai šiaurės panevėžiškių patarme“, *Archivum
Lithuanicum*, No. 10, p. 111–136.
- Tamošiūnaitė Aurelija 2013. „Raštingumo link: keli sociolingvistiniai XX a. pradžios lietuvių išeiivių
portretai“, *Oikos: lietuvių migracijos ir diasporos studijos*, Nr. 2 (16), p. 59–74.
- Thomas William I., Znaniecki Florian 1958 [1918–1920]. *The Polish Peasant in Europe and America:
Monograph of an Immigrant Group*, vol. I–II, New York: Dover Publications.
- Virketienė Marija (sud.) 2011. *Širdis yra graži: knyga apie profesorių Algimantą Marcinkevičių*, Vilnius:
Tyto alba.
- Wilson Anita 1999. „Absolute Truly Brill to See from You: Visuality and Prisoners’ Letters”, in: *Letter
Writing as a Social Practice*, edited by David Barton, Nigel Hall, Amsterdam: John Benjamins
Publishing Company, p. 179–198.
- Žilinskienė Laima (sud.) 2014. *Sovietmečio atmintis gyvenimo istorijose: monografija*, Vilnius: Vilniaus
universiteto leidykla.

Ordinary Letters: Contextual Research Method

GIEDRĖ ŠMITIENĖ

S u m m a r y

In broadest sense, this article deals with *ordinary writing*, *ordinary people* and *everyday life* that researchers find hardly accessible and antidisciplinary. The author pursues two definite interrelated goals. First, it is identifying the nature of letters by poet Janina Degutytė and working out an appropriate method for their primary investigation. The second goal stems from the nature of these letters and the circle of the poet’s correspondents: that is revealing the field of letters covered by unauthoritative, ordinary people.

Epistolary heritage by the Lithuanian poet Janina Degutytė (1928–1990) comprises correspondence with her closest female friends and acquaintances, none of whom (with only one exception) worked as culture professionals. Several tactics emerge from Degutytė’s letters, including bonding (when nothing particular needs to be conveyed, yet letter aims at keeping in touch), business matters (today best arranged by phone), and – rarely – narration (when writing from a place unfamiliar to the addressee). Such mode of writing can be adequately defined by the notion of *ordinary* or *everyday writing* (Daniel Fabre). Rather than indicating some lack, such definition reveals the essential quality of the letters.

Ordinary letters invite asking simple questions stemming from them as such and looking for the most relevant ways of answering. Inductive approach produces three tactics of contextualization. The first one recreates the *field of letters* composed of letters by the participants of the correspondence and partly – of letters written by the main characters acting in Degutytė’s letters. Seven hundreds of letters written by the poet are presented together with numerous other letters. This allows for understanding the poet’s life among the lives of other people. The second tactic is fieldwork, which is suitable because the letter research is conducted at the time when contacting many of the poet’s correspondents and people mentioned in her letters is still possible. Interviews with these people particularly well

elucidate the public and hidden conditions of life in the soviet Lithuania from 1950s to 1980s that were also mentioned in the letters. The third tactic employs investigating periodicals as quotidian press. Among other things, this enables discovering some hitherto unknown poems by Degutytė or different versions of her popular poems, published in newspapers and magazines. In general, this reveals variation in her work, its changeability resulting from modifications introduced by the author and her editors. All these three tactics reach outside the textual boundaries of letters and reveal their different contexts. This answers the requirements inherent in the nature of letters, since they, especially the ordinary ones, are characterized by metonymic language that points to the writing situation and denotes the lived life. This case proves that separation between text and context should not be overestimated. Another point stemming from the contextual research – all the tactics serve to create a polyphonic and polycentric view. Individual voices correct and modify each other, not falling into one coherent line. All this makes prerequisites for their kaleidoscopic, rather than microscopic, investigation (Liz Stanley).

Ordinary letters written by a person who acts as a culture professional leads us into the field of letters written by ordinary people, enabling understanding them as a research subject still absent from the Lithuanian cultural studies, yet definitely worthy of them.

Besides, all these epistles uncover simplicity of the lived life, providing researcher with a rare possibility to observe the daily distribution of attention, care, time and energy, along with intentionality of consciousness that is seldom available to investigation.

Gauta 2018-04-23